

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 13.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 19. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

Kiadja a META Egyesület
7635 Pécs, Szurdok dűlő 3/E 1/3.

Jelen kötet a 2019. szeptember 19–20-án rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Bárdos Remig pannonhalmi főapát pásztorbotja látható.

A képet a Pannonhalmi Főapátsági Múzeum
szíves engedélyével közöljük. A fényképet Áment Gellért készítette.

A kötetet szerkesztette:
CSIBI NORBERT – FORGÓ ANDRÁS – GÓZSY ZOLTÁN

ISBN 978 615 6223 03 6

ISSN 2631-0341

Műszaki szerkesztő: Vértési Lázár
Felelős kiadó: Varga Szabolcs

Pécs, 2021

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Főpapok és kanonokok

Zakar Péter: A katolikus püspöki kar cseréje (1848–1852)	13
Fazekas Csaba: Rimely Mihály pannonhalmi főapát (1842–1865) konzervatív katolicizmusa.....	43
Dobszay Tamás: Káptalani követek a rendi országgyűlés utolsó évtizedeiben ..	63
Karlinszky Balázs: A veszprémi székeskáptalan kanonokjai 1777 és 1917 között. Származás, pályafutás, karriertípusok	77

Alsópapság

Góczy Zoltán: A katolikus alsópapság a 19. század első felében	149
Bárth Dániel: Három pap – három attitűd. Századokon átívelő papi életutak keresztelései és elágazásai	199
Tengely Adrienn: Az egri egyházmegyei papság hitéleti reformjavaslatai 1848-ban	231
Csibi Norbert: A papság rekrutációja a pécsi egyházmegyében a 19. század második felében. A pécsi püspöki szeminárium és hallgatói (1870–1914) ...	287
Rada János: Plébánosok és káplánok az egyházi kérdések vitájában (1867–1873)	303

Klérus és világi társadalom

Tamási Zsolt: Az erdélyi katolikus egyházmegyei papság társadalmi szerep- vállalása és tervei az 1848-as zsinati készületek dokumentumai alapján	325
Bednárík János: Egyháztanácsok, iskolaszékek. A katolikus papság és a falusi társadalmak viszonyának változása a dualizmus korában	369

Gyöngyössy Orsolya: Szokások, keretek és szerepek. Római katolikus templomszolgák a 19. század végén	385
Janka György: A magyar görögkatolikusok önszerveződése a 19. században ...	399

Művelődés, kultúraszervezés, kulturális törekvések

Vaderna Gábor: A katolikus egyházi értelmiség dilemmái a modernitás indulásakor. Az egyházalapító eposzok példája	433
Bárány Zsófia: Sajtó, nyilvánosság és a katolikus papság középső rétege, 1819–1845	463
Klestenitz Tibor: A klérus és a nyilvánosság a 19. század második felében	487
Schmelczer-Pohánka Éva: A magyar katolikus könyvtári személyzet hármas rendszerének kialakulása a 19. században	507
Névmutató	521

BÁRÁNY ZSÓFIA

SAJTÓ, NYILVÁNOSSÁG ÉS A KATOLIKUS PAPSÁG KÖZÉPSŐ RÉTEGE 1819–1845¹

Hírlapok, időszaki kiadványok

Egyházi Értekezések és Tudósítások

Az 1819–1824 között megjelenő, első magyar tudományos katolikus folyóirat, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* szerkesztője, Horváth János veszprémi kanonok a *Tudományos Gyűjtemény* mintájára hozta létre a felvilágosodás eszméire építő veszprémi kiadású egyházi periodikáját.² Horváth felvilágosodás iránti fogékonyságát, amely szónoklataiban is tetten érhető volt, jól mutatja, hogy a franciák közül Pierre Nicole, Jacques-Bénigne Bossuet, François Fénelon, Voltaire és Rousseau, a németek közül pedig Johann Gottfried von Herder és Immanuel Kant voltak rá hatással. Könyvtárában Pázmány Péter, Káldi György, Faludi Ferenc, Ányos Pál, Baróti Szabó Dávid, Révai Miklós, Kazinczy Ferenc, Virág Benedek és Verseghy Ferenc művei is megtalálhatók voltak.³

Horváth az európai katolikus és protestáns minták alapján, már a *Tudományos Gyűjtemény* megindítása előtt, 1816-ban gondolt folyóirat szerkesztésére a papság nyelvi és vallási műveltségének növelése érdekében.⁴ A negyedéves folyóirat szerkesztősége olyan – akár a hívek számára is – közérdekű elméleti és gyakorlati kérdésekben közölt értekezéseket, mint pl. házasság, Kant filozófiája, Bibliaolvasás, egyházi retorika, anyanyelv az egyházban. A periodika második részét pedig

¹ A tanulmány a MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport 19. századi Könyv-és Sajtótörténeti Műhelyének kutatási programja keretében készült.

² Vö. KÓKAY György: *A felvilágosodás eszméinek továbbélése a reformkori katolikus sajtóban*. „Nem sülyed az emberiség!” ... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Szerk. Csörsz Rumen István – Szabó G. Zoltán. MTA Irodalomtudományi Intézet. Budapest, 2007. 1059–1062.

³ KÓKAY György: *Horváth János, Verseghy Ferenc és az első magyar katolikus folyóirat*. Magyar Könyvszemle 120. (2004/3.) 214.

⁴ KÓKAY: *Horváth János... i. m.* 215–216.

az irodalmi és történeti írások töltötték ki. Az előbbieket esetében a hazai és külföldi kiadványokra egyaránt fókuszáltak, az utóbbinál azonban a magyar, valamint egyházi vonatkozású történeti kutatások kaptak helyet. Az „észgyőző” és „szívérzeke nyitó” írások a „józan princípiumok” terjesztését célozták.⁵

Horváth vállalkozásának sikeréhez megszervezte a *Veszprémi Tudós Társaságot*, amely püspöke, Kurbély György morális és anyagi támogatását is élvezte. Az inkább baráti körként, mintsem egyesületként működő társaságot elsősorban a veszprémi káptalan kanonokjai és a szeminárium teológusai alkották.⁶ Horváthnak azonban további tudós szerzőkre volt szüksége.⁷ Így kapcsolódott be a munkálatokba többek között Guzmics Izidor, aki 1832-ben, pesti nyomtatásban indította el a *Vallási és Egyházi Tárat*. Horváth tisztán teológiai tudósítását – amelynek legfőbb munkatársa a *Geist des Christenthums* egységét elvető, keresztény unió ellenes⁸ Versegly Ferenc volt⁹ – tanulmányokkal gazdagította számos protestáns személy is. Így a szerzők között volt található Ángyán János és Hrabovszky György evangélikus, valamint Sebestyén István református lelkész,¹⁰ továbbá a pozsonyi evangélikus líceum rektora, Rummy Károly György.¹¹ Horváth kezdeményezése az első lépcsőfoknak tekinthető a magyar teológiai szaknyelv megteremtésének hosszú folyamatában. A lap színvonalát emelte az is, hogy az első év fedőlapjainak díszítésében maga Kisfaludy Károly vállalt szerepet.¹²

⁵ A cikkek repertóriumát lásd SZMIDA Viktor: *Egyházi értekezések és tudósítások. (1820–1824)*. Irodalmi Szemle 8. (1883/12.) 103–106.

⁶ SEBŐ József: *A Veszprémi Tudós Társaság – A Magyar Tudományos Akadémia egyik előzménye*. Veszprémi Szemle 20. (2018/3.) 239.

⁷ KOPPÁNYI Júlia: *Egyházi Értekezések és Tudósítások. Az első hazai katolikus folyóirat*. Magyar Könyvszemle 119. (2003/2.) 190.; HUDI József: *A Veszprémi Olvasótársaság története 1841–1844. (Adalékok a Veszprém megyei reformkori egyesületek történetéhez)*. (A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18.) (1986) 454.

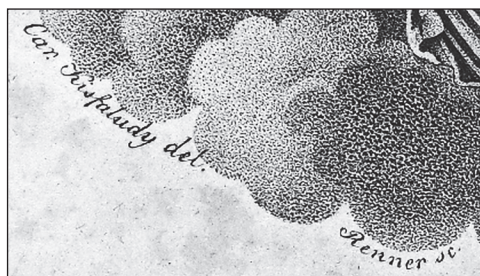
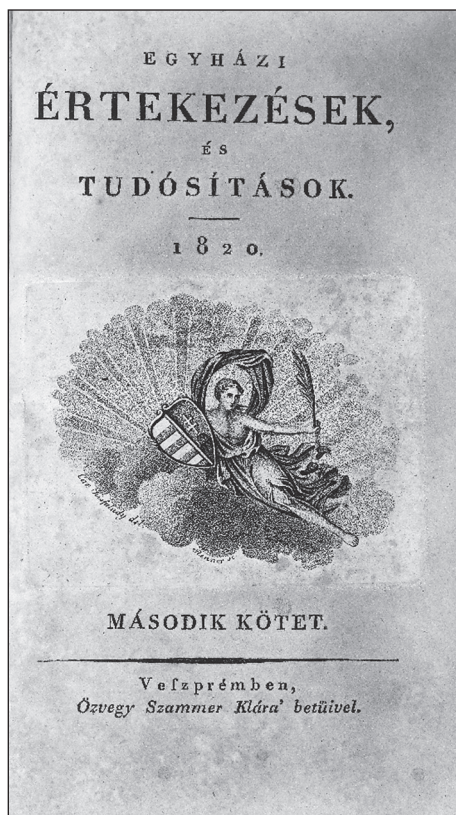
⁸ A keresztény unió a korszakban elsősorban a katolikus–protestáns egységmozgalmat jelenti, amely az 1820-as évek első felében élte virágkorát. Második hullámában, az 1840-es évek első felében, a két protestáns felekezet közötti egyesülést célozta.

⁹ HORVÁTH Konstantin: *Az „Egyházi értekezések és tudósítások”. Az első magyar katolikus teológiai folyóirat története 1820–1824. Versegly Ferenc és Horváth János levelezése 1819–1822*. Veszprém, 1937. 39.

¹⁰ KOPPÁNYI: *Egyházi értekezések...* i. m. 190.; HUDI: *A Veszprémi Olvasótársaság...* i. m. 453.; BADCICS Ferenc: *Horváth János püspök 1769–1835*. Veszprém, 1927. 56–58.

¹¹ HORVÁTH: *Az „Egyházi értekezések...”* i. m. 57.; HUDI József: *Könyv és társadalom. Könyv kultúra és művelődés a 18–19. századi Veszprém megyében*. Budapest, 2009. 174–178.

¹² *Magyar Sajtóbibliográfia 1705–1849. A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Az adatokat gyűjtötte, a bibliográfiát összeállította és a szöveget gondozta V. Busa Margit. Kézirat gyanánt. Budapest, 1986. 49.

OSZK H 80. 392: Egyházi Értekezések és Tudósítások, 1820. II. kötet, fedőlap (részlet)

OSZK H 80. 392: Egyházi Értekezések és Tudósítások, 1820. II. kötet, fedőlap

Az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* nyújtotta publikálási lehetőségre azonban a kisebbségben lévő protestáns szerzők buzgóbban reagáltak. Horváth János szerkesztőtársának írt leveleiben többször is szóvá tette, a katolikusoknál látványosabb, protestáns alkotói ambíciót. Már csak ennek okán is igyekezett volna a katolikus lelkipásztorok irodalmi és tudományos érdeklődését növelni. „Bárcsak paptársaink is már egyszer felserkennének, mert én félek, hogy a Protestánsok még pedig olyan munkákkal amellyek ellen legkisebb kifogást sem tehetünk, az *Értekezéseket* is elborították, valamint a *Pesti Gyűjteményt* elfoglalták. Adgyon nekem kedves Uram Bátyám tanácsot: miképen lehetne a Magyar Catholicus Papságban a *Literatúrának* szeretetét még hathatósabban éleszteni?”¹³

¹³ Horváth János levele Verseghy Ferenchez. Veszprém, 1820. okt. 11. HORVÁTH: *Az „Egyházi értekezések...”* i. m. 217. Idézi KÓKAY: *Horváth János...* i. m. 217.

Ám a kléruson túlmutató okok is domináltak Horváthnak abban az elképzelésében, hogy a katolikus szerzőket érdemes lenne felszerkenten. Úgy látta, az egyházi törvényekkel szembeni ellenszenvet javarészt a „tudatlanság és gondatlanság” okozza.¹⁴ Nyelvi indíttatású folyóiratával a papság művelésén és aktivitásán keresztül egyúttal a korszerű vallási kultúra kibontakozását is elősegíteni kívánta.¹⁵ Ettől az általánosabb kultúrpolitikai céltól vezérelve az 1821. szeptember 26-án megtartott veszprémi egyházmegyei tanácskozás tárgyköreit is a „szívre ható ész” gondolkörében összegezte munkatársának, nevezetesen: 1.) Hogyan lehet az emberi szívekben a „religio érzeményét” feléleszteni? 2.) Hogyan lehet az egyházban az indulatokat visszaszorítani? 3.) Hogyan lehet a szabad akaratot az erkölcsi törvények iránt engedelmességre bírni, „[...] olyan rendszabásokat 's intézeteket tenni, mellyek az Észet is szinte kényszerítsék, hogy azokat maximái közé felvegye, s ennél fogva a szívet (melly az erkölcsi gondolatok', érzemények', indulatok' széke, középpontya, tüzhelye a' lélekben) az erkölcsi törvények szerint öntökélsbűl való járásra lobbantsák, megjámborítsák, – a mesterségek mestersége [...]”.¹⁶ Ezeknek az intézkedéseknek a megalkotását azonban kiváltképp nehéznek vélte az „emberi lélek”, az erkölcsiség és az „Egyházi Egyesület természetének” egyidejű figyelembevételével.¹⁷

Horváth 1822-ben követként jelen volt Pozsonyban a nemzeti zsinaton. Részt vett az 1825–27. évi diétán is a veszprémi káptalan követeként, az 1832–36. évi országgyűlésen pedig veszprémi püspökként. Lapja azonban nem élte meg még az első országgyűlési részvételét sem, mivel az *Értekezések* 1824 novemberében megszűnt.

Vallási és Egyházi Tár

Míg Horváth pályafutásában először a sajtó játszott meghatározó szerepet, és csak utána kapott helyet az országos politika, a következő egyházi lap szerkesztőjének

¹⁴ Horváth János levele Verseghy Ferencnek, Veszprém, 1820. nov. 12. HORVÁTH: *Az „Egyházi értekezések...” i. m.* 219–220.

¹⁵ KÓKAY: *Horváth János... i. m.* 216.

¹⁶ Horváth János levele Verseghy Ferencnek, Veszprém, 1821. jún. 27. HORVÁTH: *Az „Egyházi értekezések...” i. m.* 238.

¹⁷ Horváth János levele Verseghy Ferencnek, Veszprém, 1821. jún. 27. HORVÁTH: *Az „Egyházi értekezések...” i. m.* 239.

esetében a két szál – politika és sajtó – már többé-kevésbé párhuzamosan volt jelen. Guzmics Izidor politikai érdeklődésétől vezettetve naplót írt már az 1825–27. és az 1830. évi diéták kerületi üléseiről is.¹⁸ 1830-óta tervezett¹⁹ periodikáját azonban csak az 1832–36. évi országgyűléssel egy időben, 1832-ben indította el. Az első tábla ülésein bakonybéli apátként vett részt.²⁰

1835. szeptember 13-án Guzmics tartott Horváth János felett emlékbeszédet, amelyben méltatta az elhunyt sajtótörekvéseit is. Említésre méltó egyúttal, hogy mindkettő irodalmi-teológiai vállalkozás elindítója egyszerű származású volt. Míg Horváth a Zala megyei Csicsón jobbágy szülők gyermekeként, addig Guzmics a vámoscsaládi malomban, a molnármester fiaként látta meg a napvilágot.

A bakonybéli apát lapja 1839-ig került kiadásra.²¹ A szerzők között Beély Fidél, Szeder Fábrián, Szalka Kandid (János) bencés szerzetesek mellett a székesfehérvári kanonok Májér Józsefet, valamint a későbbi püspök Szenczy Ferenc, a majdani egyetemi tanár és nagyvárad kanonok Roder Alajos és a nyelvész Fábrián István is megtalálható. Az első években a gyarmati plébános, 1845-től apátkanonok, Silberknoll József²², majd Beély Fidél segédkezett Guzmics mellett.²³

A periodika rovataiban helyet kaptak a dogmatikai-apológetikai elméleti, biblikus, erkölcstani, egyházjogi, egyháztörténeti, liturgiával vagy épp neveléssel foglalkozó írások, valamint könyvismertetések is, ám döntő többségben az egyházi beszédek voltak.²⁴ *„Valami emberileg szép, nem kérdvén, kitől van az, élek vele s*

¹⁸ Lásd *Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez*. Közli VASZARY Kolos. Győr, 1883. (Értesítő a panonhalmi szent Benedekrendi győri főgymnasiumról 1883. Különnyomatban is. 1–26. l. a közlő magyarázó bevezetése, 27–272. l. G. naplója.) *Adatok az 1830-iki országgyűlés történetéhez*. Közli VASZARY Kolos. Győr, 1885. (Értesítő a győri főgymn. 1885. Különnyomatban is. 1–20. l. a közlő magyarázó bevezetése. 21–162. l. G. naplója.)

¹⁹ FEHÉR Katalin: *Az Egyházi Tár történetéhez*. Magyar Könyvszemle 119. (2003/3.) 357.

²⁰ Guzmics (László) Izidor pályaképéről bővebben: PÁLMÁNY Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848*. Budapest, 2011. 735. Vö. ZOLTVÁNY L. Irén: *Guzmics Izidor életrajza*. Budapest, 1884. 376.

²¹ Kezdetben félevenként, 1834-től évenként, majd 1836-tól ismét félevenként. 1838 januárjában pedig havilappá alakult át. A lapnak – annak utolsó hónapjait leszámítva – mindvégig Guzmics volt a szerkesztője.

²² BEDY Vince: *A győregyházmegyei papnevelés története*. (Győr egyházmegye múltjából 2.) Győr, 1937. 266.

²³ SZMIDA Viktor: *Egyházi Tár*. (1832–9). Irodalmi Szemle 9. (1884/12.) 89.

²⁴ FEHÉR: *Az Egyházi Tár... i. m.* 358–360. A periodika repertórium: SZMIDA Viktor: *Egyházi Tár*. (1832–9). Irodalmi Szemle 10. (1885/2.) 10–11., 17–19., 25–27.

*kivánom, hogy mennél többen éljenek azzal.*²⁵ Így írt még 1824-ben Guzmics Kazinczy-nak. A folyóiratban kiemelt szerep jutott az esztétikumnak, amelyen keresztül hathat a vallás. Ez a nyelvezeten is éreztette hatását. Horváthhoz képest Guzmics könnyebben, változatosabban írt. Fontosnak vélte, hogy a magyarul megjelenő teológiai, egyházi téma egyúttal szépen is legyen megírva.²⁶ A másik fő jellemvonás a békéltető szellem volt.²⁷

A *Vallási és Egyházi Tárat* – 1833-tól *Vallási Tárat* – elsősorban teológiai lapként tartják számon. Úgy tűnik azonban, jelentős közéleti tartalommal is bírt.²⁸ Guzmics a hitből fakadó erkölcs és ész alkotta jog kettőséből vezette le tételét, miszerint a szabadság, egyenlőség jogi kategóriája kizárólag a helyesen és abszolút módon értelmezett testvériség szellemében értelmezhető. A tételt a diétán egri kanonokként jelen lévő Lonovics József is osztotta, igaz, „nyíltan”²⁹ csupán 1851-ben jegyezte le.³⁰ Guzmics tehát a közös ügyek megvitatásához a jogon túli szervező elvként mutatott rá a vallásból származó morál államformáló erejére, annak nélkülözhetetlenségére. Ugyanezt vallotta Lonovics is, aki ennek megvalósulásához folyamatosan az államtól független egyház szükségességére figyelmeztetett.³¹ Ezt elsősorban a diétai beszédeiben tette.

Mindezek után egyre inkább érthetővé válik Ipolyi Arnold kijelentése Kölcsey Ferenc, Guzmics és Lonovics egymás felé tanúsított szimpátiájáról. *„Lonovics és Guzmics [...] nem csak honfiúi rokonszenvvel, nemzeti irodalmi munkálkodásuk kölcsö-*

²⁵ Guzmics Izidor levele Kazinczy Ferenchez. S.l., 1824. ápr. 18. idézi ZOLTVÁNY: *Guzmics Izidor... i. m.* 293–294.

²⁶ SZMIDA Viktor: *Egyházi Tár. (1832–9)*. Irodalmi Szemle 9. (1884/12.) 85.

²⁷ ZOLTVÁNY: *Guzmics Izidor... i. m.* 293–294.

²⁸ Lásd erről bővebben: BÁRÁNY Zsófia: *A religio és a nemzet elválaszthatatlansága: A bencés rend szerepe a modern Magyarország kialakulásában*. Collectanea Sancti Martini: A Pannonhalmi Főapátság gyűjteményeinek értesítője 6. (2016) 119–132.; valamint: BÁRÁNY, Zsófia: *Catholic and Protestant Union-Plans in the Kingdom of Hungary between 1817 and 1841. The Golden Age of „Public Opinion” and the Memory of the reformation in Veszprém County*. In: *Media and Literature in Multilingual Hungary, 1770–1820*. Budapest, 2019.

²⁹ Bár Lonovics egyházpolitikai tartalmú kiadványaihoz nem adta nevét, egyértelmű volt szerzősége a kortársak előtt. Vö. COBBET, Vilhelm: *A protestáns reformatio története Angliában és Írlandban*. Ford. Lonovics József. Nagyvárád, 1834.; [Lonovics József:] *Az angol türelem*. Bécs, é.n. [1851]; [Lonovics József:] *A jozephinismus és az egyházat illető legújabb császári rendelvény*. Bécs, 1851.

³⁰ [LONOVICS:] *A jozephinismus... i. m.* 41.

³¹ Vö. [LONOVICS:] *A jozephinismus... i. m.* 38–39.

nös támogatásával viseltettek kölcséyyel egymás iránt, hanem a kegyelet és barátság azon meleg és nemes érzetével is [...]! Ezen közelebbi személyes viszony kölcséyy és Lonovics közt ugyan rövid ideig, alig egy évig tartott.”³²

Ennek ellenére Guzmics önálló írásai nem kaptak helyet Lonovics későbbi, érseki könyvtárában.

Egyházi Folyóírás

A bencés vállalkozással egy időben bontott vitorlát, méghozzá ugyanannál a Beimel kiadónál az 1832 április és 1834 február között létező, kezdetben félévenként, majd 1833-tól évenként megjelenő magyar-latin-francia nyelvű *Egyházi Folyóírás*. Első szerkesztője, Kováts Mátyás a Szabolcs vármegyéből származó egri pap volt. Az egyetemi tanár, 1832-től kanonok Kováts a folyóirat bevezetőjében utalt arra, hogy nem kizárólag teológusoknak, de a művelt közönségnek is szánta lapját, azoknak, akik „*theológiai-tudományokat egész kiterjedésükben fejtegető munkákat nem olvashatnak*”.³³ A periodika célját a „*hasznos és szükséges*”, teológiai és egyházi tárgyú tudományos ismeretterjesztésben jelölte meg.³⁴

Az *Egyházi Folyóírás* kiadására vonatkozó kérelem 1828-ban érkezett be a Helytartótanácshoz, amelynek egyházi cenzora ekkor a már említett Horváth János volt. Kováts a témaköröket illetően kiemelte, hogy az egykori veszprémi kezdeményezést kívánja folytatni.³⁵ Az életre szolgáló tudományos ismereteket és a lelki kultúra művelését tűzte ki célul. Horváth János folyóiratához hasonlóan ő is hangsúlyozta az egyháztörténet, különösen is a magyar egyháztörténet kutatását. Az erkölcstannal kapcsolatban azonban megjegyezte, hogy „*főleg a modern pszichológiai véleményekre való tekintettel*” kívánja közölni.³⁶ A teológiai irodalom ismer-

³² Vö. IPOLYI Arnold: *Lonovics József érsek, magy. akadémiai igazgató- és tiszt. tag emlékezete. Melléklet az „Idők Tanú”-jához*. Pest, 1868. 20–21.; HORVÁTH Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*. 2. javított, bővített kiadás. Pest, 1868. 322.

³³ *Egyházi Folyóírás* 1832. I. füz. XVII.

³⁴ Uo. III–IV.

³⁵ Később, 1832-ben, lapja bevezetőjében is úgy nyilatkozott, hogy Horváth János buzdítására kezdett neki vállalkozásának. *Egyházi Folyóírás* 1832. I. füz. VII.

³⁶ ROSDY Pál: *Reformkori magyar nyelvű teológiai folyóiratkísérlet*. In: *A magyar polgári átalakulás kérdései*. Tanulmányok Szabad György 60. születésnapjára. Budapest, 1984. 157.

tetésében pedig a protestáns irodalmat is programjába kívánta venni, amelyben szintén Horváth mintája motiválhatta.

Horváthtól függetlenül azonban Kovátstól sem állt távol a türelem, illetve az esetleges keresztény unió gondolata. 1823-ban Vámosi Pap István református lelkész egyesülést tárgyaló művére (*A vallási egyesülés ideája*)³⁷ reagálva külön kiadványban (*Barátságos értekezés a Vallási Egyesülés Ideájának szerzőjével*)³⁸ vázolta a kompromisszumos ötletét. Ajánlotta, hogy a protestánsok a hittételek, a katolikusok a szertartásaikban tegyenek engedményeket. Például a szentmise liturgiájának megváltoztatását is javasolta.³⁹

Ezért nem esett nehezeére a reformáció elfogadása, eredményeinek elismerése sem, „mert a lelkiismeret szabadságának, mely a Reformatio jelszava volt, s maradt, jusaival élünk.”⁴⁰ – jelentette ki az *Erkölcsei méltóságunk eszközéről* című esszéjében. Periodikájának megindítása egybeesett politikai szereplésének megkezdésével.⁴¹ 1832-ben nevezték ki kanonoknak, majd egri és a kassai káptalan követként vett rész az 1832–36. évi országgyűlésen.

Lapjában helyet kaptak Vass László egykori teológiai egyetemi rektor, 1832-től nagyváradai kanonok⁴², Guzmics Izidor és Laszkalner Antal veszprémi kanonok írásai Észak-Amerikáról, a papi cölibátusról vagy a könyvolvasásról.⁴³ 1833-ban azonban a későbbi nagyváradai kanonok, Oswald Ferenc vette át a szerkesztőséget. Végül érdeklődés és szervezés hiányában, elődjéhez hasonlóan, a Kováts-periodika is hamar megszűnt.

³⁷ [VÁMOSI PAP István:] *A vallási egyesülés ideálja, s ezen idea realizáltatásának eszközei, mely munkában az ev. k. tolerantiáról s az egy idvezítő ekklesiáról írott predikációk is, az ezekre tett recenziókkal együtt, a mennyiben ezen munkát illetik, rövideden s részrehajlás nélkül megvizsgálatnak. Készítette s a maga-költésén kiadta egy a vallási egyesülést, mind vallási, mind polgári tekintetben, szívesen óhajtó református prédikátor.* Veszprém, 1823.

³⁸ KOVÁTS Mátvás: *Barátságos értekezés a vallási egyesülés ideájának szerzőjével.* Pest, 1823.

³⁹ FÉLEGYHÁZY József: *A hazai egységmozgalom a XIX. század első felében.* Vigilia 37. (1972/7.) 473.

⁴⁰ Egyházi Folyóirat 1832. I. füz. 116.

⁴¹ Kováts 1830. június 25-re tervezte a folyóirat megjelenését. ROSDY: *Reformkori... i. m.* 156.

⁴² Vass László a *Tudományos Gyűjtemény* második szerkesztője volt Fejér Györgyöt követően.

⁴³ ROSDY: *Reformkori... i. m.* 158–161.

Magyar Szion/Sion helyett Religio és Nevelés

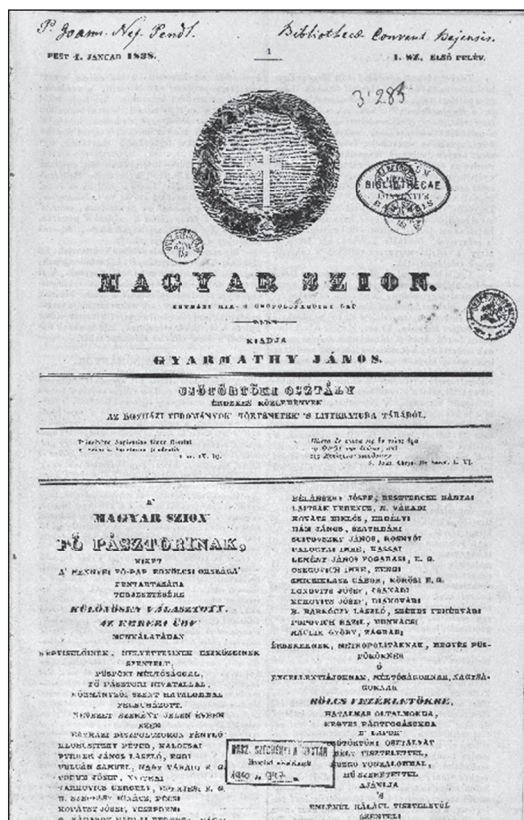
Az 1830-as évek végére a klérus soraiban egyesek elérkezettnek látták az időt egy katolikus hetilap kiadására. Így 1838-ban, megelőzve az első, valóban úttörő vállalkozást, a *Religio és Nevelés* 1841. évi megjelenését, bontott vitorlát a Gyarmathy János⁴⁴ szerkesztette *Magyar Szion/Sion*, valamint annak melléklapja, az *Anastasia*. Gyarmathy, a fentebbi szerkesztőktől eltérően, hivatalosan nem állt kapcsolatban a magyar diétával. 1810-ben a Zala vármegyei Kis-Görbőn született, pesti bölcséleti és jogi tanulmányai mellett a központi papnevelésben tanult teológiát. Felszentelése után tanulmányi főfelügyelő lett, majd a szeminárium könyvtárának rendezését bízták rá. Periodikája valódi újítást jelentett a fentebbi periodikákhoz képest, hiszen azok teológiai indíttatásától⁴⁵ eltérően a *Magyar Szion/Sion* már a nagyközönségnek szánt katolikus zsurnalisztika szárnypórbálgatásaként értelmezhető.

A *Magyar Szion* 1838. január 4-én került először az olvasóközönség elé. Heti két, csütörtöki és vasárnapi számot terveztek, amelyekben az előbbi egyházi hír- és encyclopédiai, utóbbi a vallásról és egyházzal szülő „elme- és szívoképző” ismeretterjesztő lapként funkcionált. A szerkesztőség a címek szerint felsorolt, (az ekkor hiányos, primás nélküli) magyar püspöki kar pártfogásába ajánlotta a lapot. Sokatmondó azonban, hogy már januárban a nagyváradai püspököt, a későbbiekben körleveléről elhíresült Lajcsák Ferencet⁴⁶ említette legfőbb támogatójának.

⁴⁴ KÓKAY György: *Az első magyar hitbuzgalmi folyóirat, a Magyar Szion és melléklapja az Anastasia (1838–1839)*. Magyar Könyvszemle 121. (2005/2.) 247.

⁴⁵ Ld. DEZSÉNYI Béla: *A magyar katolikus sajtó. Fejlődéstörténeti vázlat*. Regnum Egyháztörténeti évkönyv 1942–43. V. Budapest, 1943. 200–206.

⁴⁶ Lajcsák Ferenc (1772–1843) nagyváradai püspök. 1839. március 15-én körlevelben, majd kiegészítve azt az április 22-én kelt instrukcióval Lajcsák Ferenc utasította papságát, hogy csak a három biztosíték megadása esetén áldják meg a szóban forgó házasságokat. Amennyiben a katolikus egyházi feltételek nem teljesülnek, szorítkozzanak az *assistentia passiva* alkalmazására. Bihar vármegye nem hagyta szó nélkül a püspöki megnyilvánulást. Panaszlevéllel fordult az uralkodóhoz. Végül uralkodói válasz hiányában az országgyűlés elé vitte panaszát.

OSZK H 3283: Magyar Szion, 1838. jan. 4., 1. félév 1. sz., fedőlap

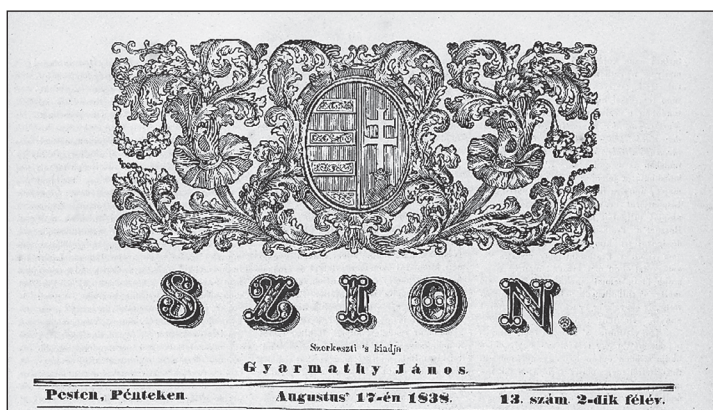
Az első lapszámokban jelentős szerep jutott a nemzetközi, egyházat érintő események, pl. a kölni zavargások⁴⁷ ismertetésének, a hermezianizmus⁴⁸ támadásának,

⁴⁷ VIII. Pius porosz vegyes házasságok rendezésére irányuló brevéjét figyelmen kívül hagyta Christian Karl Josias von Bunsen szentszéki porosz követ és titkos megállapodást kötött a Ferdinand August Spiegel kölni érsekkel Berlinben 1834. június 19-én. A főpap halálát követően azonban utóda, Clemens August Droste-Vischering nem tartotta be a kormánnyal kötött egyezséget, és kötelezte papjait, hogy a pápai utasításnak megfelelően járjanak el. A porosz kormányzat erre reagálva az új érseket, mivel önkéntes lemondását nem tudta kikényszeríteni, 1837. november 15-én felfüggesztette, majd Minden várába záratta. Hasonlóképpen jártak el más főpapokkal is.

⁴⁸ Georg Hermes (1775–1831) a klasszikus német bölcsélet, kiváltképp a kanti kritizizmus ellenvetéseire kívánt reagálni. Elvetve a szigorúan tudományként értelmezett metafizikát, annak és a hitnek forrását a kanti gyakorlati észre vezette vissza. Így az ésszerű világrend tapasztalatából, valamint annak alapjából, a kategorikus imperativusból származtatta a racionális dogmatikát, illetve az istenezsme bizonyosságát. HORVÁTH Pál: *Philosophia perennis. a modern katolikus gondolkodás története.* Budapest, 2008. 39–41.

továbbá az azokra adott római reakciók (pl. körlevelek, instrukciók) ⁴⁹ közlésének. Forrásai között többek között a *Diario di Romat*, a *L'Universt*, *L'ami de la Reiligion*t, az *Allgemeine Zeitung*ot jelölte meg, miközben a szerzők, idézett személyek között Horváth Mihály, Roder Alajos, Csajághy Sándor, Charles Forbes Comte de Montalambert, valamint Johann Joseph Görres neve volt olvasható.

A *Magyar Szion/Sion* több profilváltáson ment keresztül. Ez külsőségekben (forma, fejléc) és a tartalomban is nyomon követhető. Sőt, idővel a magyar nyelvet elhagyva áttért a latinra. Egy latin nyelvű folyóirat terve egyébként már 1822-ben felmerült. Horváth akkor azt az *Értekezések* elleni fellépésként értékelte.⁵⁰

OSZK H 3283: *Szion*, 1838. aug. 17., 2. félév 13. sz., fedőlap

OSZK H 3283: *Szion*, 1839. máj. 29., 43. sz., fedőlap

⁴⁹ Pl. XVI. Gergely Georg Hermes bonni egyetemi tanár tanait elítélő 1835. szeptember 25-én kiadott brevéje.

⁵⁰ КÓΚΑΥ: Horváth János... i. m. 224.

OSZK H 3283: Szion, 1839. máj. 29., 43. sz., fedőlap

OSZK H 4495: Sion, 1840. júl. 1. Nr. 1., fedőlap

A nyelváltáskor, 1840-ben a szerkesztőség úgy vélte, hogy a munkálatoknak sokszoros haszna előre meghatározott céltól és annak helyes igyekezetétől függ, ezért az írásokban elsőbbséget élvez, „*hogy az embereket az élet helyes rendjére [ratio] utasítsák, ennél fogva az elme [mens] az üdvös tanítás által megvilágosodjék [illuminetur] [...]. Ha ugyanis inkább a lélek határozott megnyilvánulása, mintsem a dolgok igaz arculata domborodna ki, a munka összes gyümölcse el kell, hogy enyésszen.*”⁵¹ Az írás jelentőségét az események tárgyalásában (*tractatio*) és magyarázatában (*enarratio*) határozta meg.

⁵¹ „*ut mortales ad rectam vitae rationem instruantur, proinde mens salubri doctrina illuminetur, voluntas ad virtutum imitationem, vitiorum detestationem accendatur [...]. Si enim definitam animi sententiam potius, quam veram rei faciem sistere placet, omnem laboris fructum pessumire oportet.*” *Sion* 1840. január 1., Nr. 1.

Az 1840–41. évi római tárgyalások⁵² során azonban a folyóirat egyik cikkére éppen XVI. Gergely tett elmarasztaló megjegyzést, miszerint az sértőleg nyilatkozott elődjéről.⁵³ Az Örök Városba delegált – akkor már püspök – Lonovics ezek után nem tudta véka alá rejtteni érzelmeit a lappal és szerkesztőjével kapcsolatban. 1841. január 30-án barátjának, a kanonok és rektor Kunszt Józsefnek a következőket írta: *„Főtisztelendő barátom által a Sionból megküldött oldalak igazolják Szaniszló úrnak [abbéli] meggyőződését Gyarmatiról, miszerint ő örült. Egyébiránt csak az ifjú örült vakmerőségeként értelmezhetem, midőn rólam a királyi rezolúciók és a kánoni szankciók megszegésével a kormányzati hatóság és a püspöktársaim előtt mintegy bevádoltként nyilvánosan tudósít. Ezt a méltatlanságot a főméltóságú primásnál még nem panasztam fel, egyébként pedig az volt a panasz ellene, amit számon kérnek tőle, hogy a VIII. Pius bullája elleni gúnyolódásait szüntesse be. Remélem, hogy a főméltóságú primás még az én hallgatásom közepette is, rá fog jönni erre.”*⁵⁴

A hírek egyébként nemcsak Magyarországról, de Rómából érkező is szülhettek félreértéseket. Erről egy másik, kicsit korábbi, 1840. december 14-én kelt, ugyancsak Kunsztnak címzett római levél tanúskodik. *„Őszentsége, bármit is terjesszenek róla az újságok, a legjobb egészségnek örvend.”*⁵⁵ 1835-ben XVI. Gergelynél ugyanis egy arcbetegség, *„valami rákféle fekély”* jelentkezett, amelynek előrehaladtát a kortárs író és lapalapító, pápai munkatárs, Nicholas Wiseman bíboros szerint sikerült megállítani.⁵⁶

⁵² 1840 ősztől 1841 tavaszáig Lonovics József csanádi püspök tárgyalásokat folytatott XVI. Gergelyvel Rómában elsősorban a magyar vegyes házasságokról.

⁵³ VÁRADY L. ÁRPÁD: *Lonovics József római kiküldetése. Függelékül Lonovics római naplója.* Budapest, 1924. 184.

⁵⁴ *„Submissa per r[e]uerendissi[m]um amicum ex Sion folia confirmant d[omi]n[i] Szaniszló de Gyarmathio iudicium, quod is insaniat. Alioquin non aliter vesanam iuvenis temeritatem possum interpretari, dum me velut infractarum r[egiarum] resolutionum et canonicarum sanctionum reum dirigenti dicasterio et co-ep[isco] pis meis publice denunciatur. De hac indignitate apud cels[itudinem] primatem nondum questus sum, sed caeteroquin quid ego contra eum expostulem, quæta fuit, quod bullam PII VIII. cavillis huius compescenda sit, spero suam cels[itudinem] etiam me tacente inventuram esse.”* Lonovics József levele Kunszt Józsefnek. Róma, 1841. jan. 30. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: OSzK Kt.) Quart. Lat. 2646.

⁵⁵ *„Sua Sanctitas, quidquid ephemerides spargant, optima fruitur valetudine.”* Lonovics József levele Kunszt Józsefnek. Róma, 1840. dec. 14. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

⁵⁶ [Nicholas] Wiseman visszaemlékezései a négy utolsó pápára [VII. Pius, XII. Leo, VIII. Pius, XVI. Gergely] és Rómára korukban. Ford. BODNÁR Zsigmond. Esztergom, 1861. 315.

Az 1841 januári keltezésű levélben Szaniszló Ferenc személyének említése nem volt véletlen. 1841. január 3-án jelent meg ugyanis a kezdetben heti, majd 1843 júniusától hetente kettő, 1848 júliusától pedig három alkalommal a *Religio és Nevelés*. A politikai, egyházi és irodalmi lapnak volt első szerkesztője a központi szeminárium rektora, Szaniszló Ferenc. 1843-tól 1848-ig azonban az esztergomi kanonok, Somogyi Károly vette át a rektor helyét.

1842-ben a nagyváradi kanonok, Fogarassy Mihály indította útjára az „*olcsó és jó könyveket kiadó társulatát*”, a későbbi Szent István Társulat elődjét. Fogarassy kanonoktársai között található ekkorra már Vass László mellett a *Tudományos Gyűjtemény* első szerkesztője, Horváth János egykori pozsonyi iskolatársa és barátja,⁵⁷ a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, Fejér György is.

Meg kell említeni még a veszprémi kanonoknak, Szalay Imrének újszerű vállalkozását is. Szalay *Magyar Egyházi Beszédek Gyűjtemény* címmel a könyv és periodika ötvözeteként szerkesztette és adta ki hitszónoklati folyóiratát, illetve sorozatát 1832 és 1845 között.⁵⁸

A nyilvánosság kérdése a reformkor kezdetén

Rudnay Sándor halálát követően Horváth János is a primásjelöltek között volt. A bécsi *Polizeihofstelle* vezetője azonban ellenezte kinevezését, többek között magyar nyelvű folyóirata miatt, amellyel szerinte „*a magyar szeparatizmusról tett tanúságot*”.⁵⁹ Horváth esete nyomán érdemesnek tűnik annak vizsgálata, vajon egy-egy kinevezésnél mekkora szerepe volt a jelöltről beérkező azon információknak, amelyek a sajtó vagy a nyilvánosság tárgykörét érintették. Hatványozottan igaz lehet ez, amennyiben az illető a magyar országgyűlés résztvevője is volt. A következő rövid példákban a reformkori diéták egyik legismertebb szónokának, Lonovics Józsefnek kanonoki működésén keresztül keresünk igazolást az állításokra.

⁵⁷ SEBŐ József: *A Veszprémi Tudós Társaság – A Magyar Tudományos Akadémia egyik előzménye*. Veszprémi Szemle 20. (2018/3.) 236.

⁵⁸ I–VI. kötet, Pest, 1832–34 és VII–X. kötet, Buda, 1840–41., 1845.

⁵⁹ SEBŐ: *A Veszprémi Tudós... i. m.* 245–246.

A sajtó szerepe a kanonoki kinevezéseknél (1827–1829)

1827. március 9-től Pyrker János László, egykori velencei pátriárka és dalmát prímás került az egri főegyházmegye élére, míg 1828. május 9-től Borsod vármegye új főispánja, a magyar kancellár és királyi főudvarmester, gróf Reviczky Ádám lett.⁶⁰ 1828. augusztus 20-án Reviczky a legnagyobb titoktartást kérve jelezte az egri érseknek, megtörténhet, hogy az uralkodó az egri káptalan üres helyeire az addigi jelöltek közül egyeseket nem fog kinevezni. Azután érdeklődött, vajon Bémer Lászlót⁶¹ és Lonovicsot alkalmasnak találja-e a pozíciókra.⁶²

Az érsek december 20-án tájékoztatta Lajos főherceget, hogy a korábban benyújtott folyamodványban említett négy üres káptalani hely betöltésére még további jelöltek lennének alkalmasak. Pyrkert, saját bevallása szerint, utolsó bécsi tartózkodásakor tájékoztatta Reviczky, hogy a korábbi egri főegyházmegyei vezetés által, majd általa is nominált Barkóczy László semmi esetre sem kerülhet az említett kanonoki állásba, továbbá Palma Pál jelölése is aggályos. Pyrker védelmébe vette ugyan az elutasított személyeket, miközben az esetleges új kanonoknak Bémert, Lonovicsot és Kováts Mátyást ajánlotta. Sőt, Lonovicsot és Kovátsot külön is méltatta, „[...] akik közül Lonovicsot és Kovátsot mint egészen kiváló férfiakat kell dicsérni [...]”⁶³

Franz Anton von Kollowrat államminiszter a kancellárral szemben védelmébe vette Barkóczyt. Kiemelte ugyan Bémer kiváló szónoki képességét, valamint, hogy a tudományos területen képzettebb, mint Barkóczy, ám mégis az utóbbit tartotta figyelemreméltóbbnak. Egyrészt valamivel hosszabb ideig volt lelkipásztori szolgálatban, másrészt az ő szemében Bémer esetében akadt személyiségbeli problémák is. Nevezetesen Bémer szenvedélyes tarokkjátékos volt. Úgy vélte,

⁶⁰ Reviczky Ádám pályaképéről bővebben: PÁLMÁNY: *A reformkori magyar... i. m.* 161–162.

⁶¹ Bémer László (1791–1862) pályaképéről bővebben: PÁLMÁNY: *A reformkori magyar... i. m.* 79–80.

⁶² Pyrker János László Lajos főherceghez írt levele a kanonoki helyek betöltéséről. Eger, 1828. dec. 20. (Reviczky Ádám levele Pyrker János Lászlónak. Bécs, 1828. aug. 20. Másolat.). Österreichisches Staat-sarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv Staatsrat Minister Kolowrat Akten 1829. Nr 2. Érdemes megjegyezni, hogy Lonovics és Bémer életútja 1848–1849 folyamán szorosan összefonódott. A forradalom és szabadságharc alatti tevékenységüket Bécs és ezáltal Róma is több ízben együtt kezelte.

⁶³ „unter welchen Lonovics und Kovács als ganz vorzügliche Männer gerühmt werden müssen.”

a kártya iránti szenvedélyét jól példázta a játékról készített és kiadott röpirata (*Brochure*) is, amelyet a következőképpen jellemzett: „*egy paphoz nem egészen illő mű*”.⁶⁴ Kollowrat megemlítette továbbá, hogy úgy tűnik, az egri érsek szintén előnyben részesíti Lonovicsot és Kovácsot Bémerrel szemben. Szóvá tette azt is, hogy az előbbi neve már a korábbi ügyiratban is szerepelt a kanonokjelöltek között, méghozzá a teológus kanonoki helyre.

Lonovics kanonoki kinevezését 1829. január 4-én hagyta jóvá az uralkodó.⁶⁵ Még ugyanebben az évben Barkóczy, 1830-ban pedig Bémer is kanonok lett. Néhány évvel később pedig Kovácsot is kinevezték.

Politikai iránykeresés I.: „Nem szükséges hogy a fordító neve kitétesen” (1834)

Az 1832–36. évi diétán a katolikus egyház képviselői számára kérdés volt a közös politikai irány kialakítása és annak képviselése. Erre utal Lonovics 1834. januárjában tett kijelentése is, miszerint folyamatosan sürgette a kalocsai érseket, hogy a püspöki tanácskozáson döntsék el: vajon az alsó táblán saját jogukon védelmezzék a házasságokkal kapcsolatos tárgyköröket, vagy csatlakozhatnak a kérdésben az egyébként szabadelvű a regnicolaris deputatiók véleményéhez?⁶⁶ „*Maholnap már az egyházi bíróságokról esik szó a kerületi üléseken: én folyamatosan sürgetem a méltóságos kalocsai [érsek] urat, hogy a püspökökkel erről tanácskozásokat tartson: vajon jogainkat, a hagyatéki és perjogi ügyeink kapcsán, hasonlóképpen a házassághoz kapcsolódó dolgainkról, a rendi táblán kell-e védelmeznünk vagy a regnicolaris deputatio véleményéhez, mely mindezeket szabadelvűségből kifolyólag az egyházi bíróságoktól el kívánja vonni, csatlakozhatunk: eddig erről azonban semmi érdemleges [döntés] nem történt.*”⁶⁷

⁶⁴ „*ein eines geistlichen nicht ganz ziemliches Werk*”

⁶⁵ Vö. I. Ferenc levelét Reviczkynek. Bécs, 1829. január. 4. (Fogalmazvány). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, A 39 Acta generalia 1770–1848. 1829. Nr. 575.

⁶⁶ Lonovics József levele Kunszt Józsefhez. Pozsony, 1834. jan. 17. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

⁶⁷ „*Hodie cras iam de sedibus spiritualibus recurret in circulis sermo: ego continuo urgeo excellētissimum] d[om]inum Colocensem, ut cum d[ominis] ep[iscop]is conferentias de eo celebret: an nos ad Tabulam Statuum iura nostra circa causas testamentarias ac periuriales item circa accessoria matrimonii propugnare debeamus vel opinioni deputationis regnicolaris, quae haec omnia e spiritu huius saeculi a foris spiritualibus averruncari cupit, accedere possimus: hucdum tamen nil profui.*” Lonovics József levele Kunszt Józsefhez. Pozsony, 1834. jan. 17. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

Érthető tehát, ha az 1832–36. évi diétán aktívan részt vevő kanonok nehezményezte, ha éppen saját egyházától érte őt támadás. 1834. májusi bevallása szerint, amikor Pálóczy László felhívta a figyelmét, hogy Magyarországon a *Tridentinum* nincs elfogadva, ő annak szentségére (*sanctitas*) hivatkozva cáfolta azt. Miután pedig Beöthy Ödön is tagadta azt, „[...] bőséges beszéddel, amelyet több követ kérésére azonnal írásba is kellett foglalnom én az ellenkezőjét állítottam. – Csodálkozom, hogy a klérus részéről őt [t.i. Pálóczyt] hazugságában senki nem cáfolta meg.”⁶⁸

A katolikus papság kérdőre vonása mellett Lonovics nem hagyta szó nélkül a protestáns követ, szerinte cselre (*ars*) épülő politikáját sem, amelyet egy Martin Luthertől származó idézettel szemléltetett. „Ha elhagyjuk az erőszakot [a béke oltalmában], csalásainkat, hazugságainkat, tévedéseinket könnyen fogjuk orvosolni.”⁶⁹ A kanonok a kijelentést William Cobbett *A History of the Protestant Reformation in England and Ireland* című művéből kölcsönözhetette.

Cobbett ezzel a mondattal igyekezett Luther, két feleséget megengedő döntését kizárólag politikai indíttatással magyarázni. A Schmalkaldeni Szövetség katonai vezetője, Hesseni Fülöp tartománygróf elhidegülvén első feleségétől valóban egy új, titkos frigyet tervezett 1539-ben. Döntésébe bevonta Luthert, Philipp Melanchton és Martin Bucert is. A három teológus – feltehetőleg a legőszintébb lelkipásztorok megközelítéséből – engedélyezte a bigámiát, szüklátókorúen mellőzve azonban a dolog büntetőjogi és politikai vonatkozásait. Mindamellet, hogy a tartománygróf félrevezette, sőt esetleges katolizálásával zsarolta meg őket, Lutherék elsősorban a gyötrődő lelkiismeret vigaszára, másodsorban – szövetségi érdekből – a nyilvános botrány elkerülésére koncentráltak.⁷⁰

Az ügy 1540-ben azonban napvilágra került. Az erőszakolt teológiai érvelésben a kortársak pedig felfedezték a tartalmi összefüggéseket Luther 1520-as években kifejtett tapasztalati házasságteológiája és a hesseni eset között.⁷¹ A kiemelt

⁶⁸ „[...] prolixo sermone, quem subin ad preces plurium ablegator[um] scripto etiam deducere debui, contrarium demonstraverim. – Miror quod de clero nullus eum mendacii arguerit.” Lonovics József levele Kunszt Józsefhez. Eger, 1834. május 28. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

⁶⁹ „Si vim evaserimus [pace obtenta] dolos et mendacia, et lapsus nostros facile emendabimus.”

⁷⁰ CSEPREGI Zoltán: *Luther tapasztalati házasságteológiája*. In: Hit, tapasztalat, hittapasztalat. Szerk. BÉRES Tamás. Evangélikus Hittudományi Egyetem. Budapest, 2017. 145–146.

⁷¹ CSEPREGI: *Luther tapasztalati...* i. m. 146.

Si vim kezdetű mondatot azonban nem az eset kapcsán, hanem jóval korábban, 1530. augusztus 28-án vetette papírra Luther.⁷² Az ágostai hitvallás megszövegezésének időszakában kelt lutheri kijelentés valójában megerősítésként íródott a különböző akadályok ellenében. „*Ugyanis ha elhagyjuk az erőszakot a béke oltalmában, a csalásokat [t.i. az ellenfelekét] és a tévedéseinket könnyen fogjuk orvosolni, mert az ő [t.i. az Úr] kegyelme uralkodik felettünk*”⁷³

A Cobbett-fordítás egyébként egy későbbi, Reviczky–Pyrker levélváltásban előkerült. Az időközben osztrák követként Firenzébe távozott Reviczky 1838-ban jelezte az egri érseknek, hogy „összkeresztényi” érdekből érdemes volna Kempis Tamás egyik, meg nem nevezett művét ismét lefordítani magyarra. „*Biztosítom Önt arról, hogy a magyar fordítás átnézése és egy új kiadás nem csupán nekünk, katolikusoknak, de mindennek amit kereszténynek neveznek, üdöös lenne. Ez egy feladat lenne például az elismerésre méltó Lonovics püspök számára. Az ő fordítása angolból, amit még nem olvastam, de hamarosan beszerezem (Cobbet, ha jól emlékszem), minden bizonnyal igen kiválóra sikeredett, amint az teljesen nyilvánvaló.*”⁷⁴

Valójában az angliai reformációval szembeni filippika levelek magyar nyelvű tolmácsolását 1834-ben Lonovics nem vállalta név szerint. Ebben a döntésben nagy szerepe lehetett előjárójának, Pyrkernek is, aki a következőképpen sürgette a kiadást: „*Az Istenért kérem, adja által Cobbet Versioját a meditáristáknak – nem szükséges, hogy a fordító neve kitésszen.*”⁷⁵

A szóban forgó mű az államönkénnyel szemben az egymással kölcsönhatásban lévő egyházszabadság és polgári szabadság közös védelme mellett szólalt fel,

⁷² Martin Luther levele Philip Melanchtonhoz. Coburg, 1530. aug. 28. In: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel*. V. Weimar, 1934. 584.

⁷³ „*Nam si vim evaserimus pace obtenta, dolos ac lapsus nostros facile emendabimus, quoniam regnat super nos misericordia eius*” A szövegkiadás jelzi, hogy vannak bizonytalanságok a mondat pontos jelentését illetően.

⁷⁴ „*Ich versichere Sie, eine Revidirung der ungarischen Übersetzung und eine neue Auflage würde heilsam seyn nicht nur für uns Katholiken, sondern für alles was Christ heißt. Das wäre eine Aufgabe z.B., für den würdigen Bischof Lonovics. Seine Übersetzung aus dem englischen, die ich noch nicht gelesen, aber mir nächstens verschaffen werde, (mir scheint, Cobbet), soll ganz vorzüglich gelungen seyn, wie es auch nicht anders denn klar ist.*” Reviczky Ádám állítólagos levelének részlete. Pyrker László János levele Lonovics Józsefhez. Eger, 1838. április 7. Egri Főegyházmegeyi Könyvtár Kézirattára (továbbiakban: EFK Kt.) Ms 1068/73–17.

⁷⁵ EFK Kt. Ms 1068/73–10. Pyrker László János levele Lonovics Józsefhez. Eger, 1833. december 7.

az utóbbit az „élet és vagyon bátorságaként, törvényes felhasználásaként”⁷⁶ értelmezve. Lonovics attól sem riadt vissza, hogy az angol újságíró és politikus éles stílusát visszaadja fordításában. Cobbett személyében a „polgári szabadságot igen tüzetesen védő”, a „részre nem hajló, előítéletől mentes protestáns történetírót” tisztelte, akit „a nép szabadságának leghívebb barátjaként” kedvelt.⁷⁷

William Cobbett művében – nem értékelvén a jótékonykodás és az erkölcsi segítség rendszerét – arra törekedett, hogy a szociális jogokról vallott nézeteinek történeti alapot adjon. Úgy vélte, a közösségnek nem könyörületességéből, hanem jog alapján kell segíteni a rászorulóknak.⁷⁸ A jogalapú, szociális érzékenységeről szakrális és politikai térben elhangzó beszédeiben egyaránt találhatunk nyomokat Lonovics Józsefnél. Sokatmondó mindemellett az is, hogy – bevallása szerint – az 1843–44. évi diétán az utópista szocialista Horárik János igyekezett vele kapcsolatba kerülni. Ez sikerült is. A püspök szerint hét megbeszélésük volt,⁷⁹ amelyek során javasolta, hogy Horárik legyen a *Religio és Nevelés* munkatársa.

Egyébként 1834-ben az *Egyházi Folyóírá*sban, a papi nőtlenségről szóló értekezése végén maga Guzmics is Cobbett művének – még a német kiadásban – olvasására buzdította olvasóit. A bakonybéli apát ismét az unió kapcsán szólalt meg. Elismerete a cölibátus visszavonhatóságát, amennyiben az például olyan nyomós okkal történne, mint a vallási egyesülés. Kijelentette azonban azt is, hogy erre a lépésre csak az egyházi hatalomnak lenne jogosultsága.⁸⁰

Politikai iránykeresés II.: „Eretnekség” és a sajtó (1835)

1834-ben Lonovics Józsefet nevezték ki a csanádi egyházmegye élére. Dacára a hivatalnoki múltjának, úgy érezte, a rá háruló feladat mértéke jócskán meghaladja erejét. Már 1834. október 29-én túlterheltségének adott hangot, továbbá szóvá

⁷⁶ [LONOVICS]: *A protestáns reformatio... i. m.* 93.

⁷⁷ Uo. [Bevezető.]

⁷⁸ THOMPSON, E. P.: *Az angol munkásosztály születése*. Ford. ANDOR Mihály. Budapest, 2007. 845.

⁷⁹ Lonovics József jegyzete. Sl. Sd. OSzK Kt. Quart Hung. 2664. Horárik szerint azonban csak négy megbeszélésük volt. HORÁRIK János harca a hierarchia és az egyház ellen az 1841–1845 években. [Ford., bev. és jegyz. ell. BOHÓ Róbert – TORDAI György] Budapest, 1956. 197–201.

⁸⁰ Egyházi Folyóírá>s 1834. IV. füzet. 76–77.

tette „megzilált egyházmegyéjének nehéz ügyeit”. Helyzetének leírásához a „mártír” kifejezést használta: úgy vélte ez az egyetlen egyezés nagy elődje, Szent Gellért püspök és közötté.⁸¹ Kérdéses azonban, hogy kizárólag a téli hónapok beköszönte eredményezte vagy a püspök közérzete is belejátszott, hogy decemberre Lonovics nehézségeit rossz egészségi állapota is tetézte.⁸²

Az 1835. évtől azonban már az egyházmegye monarchia határán túli ügyeit is intézte.⁸³ Így püspöki működése éppen, hogy elkezdődött, amikor 1835. március 26-án feldúltságának adott hangot a személyét érintő, eretnokség-vád kapcsán, amelynek híre egészen a bécsi nunciussig eljutott.

Az 1832–36. évi diétái, azaz káptalani követi tevékenységét érte a vád, amelyet ő éppen annak ellentétéként, a katolikus egyház melletti kiállásként határozott meg. Úgy vélte, hogy miközben mindenhol ostromolták a katolikus egyházat, ő szintén megtehetette volna, miként azt többen meg is tették, hogy csöndben marad. Szemrehányást tett saját közösségének, jelezve, hogy a „jóknak oly nagy félelme” közepette egyedül lépett az „arénába”, ahol „igen vad ellenfelekkel” vívott. Mindezt úgy tette, hogy „szerfelett kevésnek érzékelté” saját magát. Sokkal inkább állhatatosságának, mint tudásának tulajdonította azt, hogy sikerült a „katolikus követeket” felrázni, és kimozdítani a katolikus egyházat és a katolikus vallás ügyét a kizárólag védekező állásponttól az esetleges győzelem irányába. A viták hevességének következtében kénytelen volt azonban csupán azoknak a jószándékára hagyatkozni, akiknek az ügyét képviselte. Tagadta, hogy bármely fórumon is a katolikus egyház dogmatikájával szemben szólalt volna fel. Még akkor sem tett ilyet, amikor a pápai tévedhetetlenségről esett szó.⁸⁴

Jólesően emlékezett vissza arra, hogy az üléseket követően több követ is felvette: amit ő „összefecsegett”, azt foglalja írásba. Minden kérés ellenére azonban ezt ő nem tette meg, ám néhány nappal később egy gyorsíró tollából nem hitelesen olvasta vissza saját szavait, miszerint ő az egész egyházi rend nevében tagadta a

⁸¹ Lonovics József levele Kunszt Józsefhez. Temesvár, 1834. okt. 29. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

⁸² Lonovics József levele Kunszt Józsefhez. Temesvár, 1834. dec. 26. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

⁸³ Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Diplomatie und Außenpolitik 1848-1918 Gesandtschafts- und Konsulatsarchive Rom Archiv der k. k. Agentie für geistliche Angelegenheiten Kt. 109. 109/1834.; 109/1835. 1835-ből ismert az első levél Lonovics Józseftől.

⁸⁴ Lonovics József levele Kunszt Józsefhez Temesvár, 1835. március 26. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

pápai tévedhetetlenséget, valamint tekintélyt, és csupán az egyenlők közötti elsőnek mondta Róma püspökét. Ezt nem hagyhatta szó nélkül és azonnal elkészítette helyesbítő válaszát: „Az ügy méltatlan volta miatt és több követ ismételt kérésétől indítatva, jurátusom és a gyorsíró – amennyire emlékszem, Stuller nevű – lejegyzése alapján válaszomat még aznap a jurátusommal megírtam és azokkal, akik azt meg kívánták kapni, közöltem, s melyet ebben a hiteles formában a mai napon több követ és honfitárs számára lemásoltak. Ami szavaimat illeti, azokat bizonyos protestáns országgyűlési újságírók mesterségesen elferdítették és megnyirbálták: mindazonáltal nagyon fájdalmas nekem, midőn látom, hogy az egyházi embereket nem a vallás szeretete serkenti, hanem a gyűlöletes irigységtől hajtva az efféle csaknem értelmetlen és rosszul összetakolt kerületi újságírói firkálmányoknak, amelyekben semmilyen valóság nincs, meggondolatlanul hitelt adnak [...]”.⁸⁵

Saját feljelentése kapcsán meglepő módon elsőként – jóllehet, rögtön tagadta is ennek lehetőségét – érsekét, Pyrker László Jánost említette. Tudni vélte ugyanis, hogy a főpap hívein keresztül panaszt tett azokra az iratokra, amelyek válaszát tartalmazták. Volt előjárója után pedig Frimm János nevét említette: *Hallom, hogy Frimm kanonok – aki bárcsak derekabb ember lenne, mint amilyen –, ez az irányomban (anélkül, hogy erre bármilyen okot adtam volna) régóta ellenséges férfi Bécsben volt; de semmi ilyesmit nem tudok feltételezni róla.*⁸⁶ A titkosrendőri jellemzés szerint a „deklarált ultramontán” Frimm János 1834. májusától volt résztvevője a diétának az egri káptalan követeként.⁸⁷

Voltak azonban, akik másként vélekedtek az egykori egri kanonok országgyűlési működéséről. 1835-ben Guzmics Izidor *Egyházi Tár*ában a diétai vallásügyi pontokat kívánta részletezni, ám bevallása szerint a cenzor a Helytartótanács kü-

⁸⁵ „[...] rei indignitate et repetitis plurimum ablegatorum precibus motus e iurati mei, et e stenographi, quantum meminì, nomine Stuller connotationibus eadem responsa mea illa ipsa die per iuratum meum conscribi et cum his, qui illa habere voluerunt, communicari iussi, quae etiam in hac sua legitima forma hodie apud complures nuncios et regnicolas extabunt. Quod verba mea alias etiam per protestantes diaetales novellistas artificiose derocta ac detruncata fuerint: summe tamen dolere mihi debet, dum video ecclesiasticos non amore religionis incitatos, sed insano livore agitados nonmodo ineptis maleque consariatis circularibus huiusmodi novellisticis scribillationibus, quasi ulla iis inesset authentia, temere fidem adhibere, [...]” Lonovics József levele Kunszt Józsefhez. Temesvár, 1835. március 26. OSzK Kt. Quart. Lat. 2646.

⁸⁶ „Audio canonicum Frimm, hominem utinam, quam sit, meliorem, mihi que nullo meo merito dudum infestum Viennae fuisse; sed de illo nil tale suspicari possum.”

⁸⁷ PÁLMÁNY: *A reformkori magyar... i. m.* 731.

lönleges engedélye nélkül nem járult hozzá a közléshez. Így tehát azt javasolta az apátnak, hogy álljon el szándékától. Guzmics azonban a „*dolog közismereti fontosságára*” hivatkozva kitartott a terve mellett és Lonovicshoz fordult. Úgy vélte, saját véleményét az ahhoz legközelebb álló országgyűlési beszéden keresztül, amely már úgylis megjelent nyomtatásban, mutatja be olvasóinak. „*Választani itt csak egyet lehet, a hasonlíthatatlant, mely saját nézeteimhez is legközelebb áll.*” Ehhez kérte Lonovics együttműködését felszólalása megküldéséhez és kiadásához.⁸⁸

Néhány hónappal később azonban Guzmics is Lonovicshoz hasonló helyzetbe került. 1835 őszen kérdőre vonták a Szepesy Ignác-féle szentírásfordítások bírálata, valamint az *Egyházi kormány* című értekezése miatt. Úgy vélte, a püspöki és érseki ellenszenvetkeket valójában az 1834. május 13-i, a főapátság kiváltságáról tartott, diétai beszédének köszönhetette. Érdekes egybeesés, hogy itt is Pyrker László volt az egyik szemrehányó, aki többek között a „*lelkiismeret szabadság*”, „*meggyőződés*”, az egyház mint „*egyenlő társaság*” kifejezéseket nehezményezte.⁸⁹

Guzmicsnál végül enyhített a kialakult helyzeten, hogy folyóiratának ellenőrzését a pannonhalmi főapát, Kovács Tamás vette át. Lonovics esetében pedig később is volt rá példa, hogy kérték beszédének külön megjelentetését. 1843-ban Dessewffy Emil egyenesen a csanádi püspök egyik felszólalásának kétnyelvű, magyar-német terjesztését javasolta: „*[...] a catholica ügyet illy fényesen és illy diadalmasan még senki sem védelmezte – az ellenfelet illy legyőzhetetlen argumentumokkal senki még földre nem verte, mint Excellentziád. [...] Az annyira összezavart eszmék feldeírítésének, a még egészen el nem vakultak felvilágosításának érdekében kérem excellentziádat méltoztassék ezen beszédet kinyomtatni 10.000 példányban, és csekély árért árultatni. Lehetetlen, hogy az ne gyakoroljon roppant hatást a közvéleményre. De hogy a külföld is lássa a dolog valódi fekvését, kérem méltoztassék azt németre is lefordíttatni.*”⁹⁰

⁸⁸ Guzmics Izidor levele Lonovics Józsefhez. Bakonybél, 1835. február 21. OSzK Kt. Lt. – Guzmics folyóiratában a beszéd nem jelent meg. Az eddig kutatások alapján nem ismert, vajon Lonovics hozzájárult volna a beszéd megjelentetéséhez.

⁸⁹ ZOLTVÁNY: *Guzmics Izidor... i. m.* 1884. 310–321.; FEHÉR: *Az Egyházi Tár... i. m.* 362–364.

⁹⁰ Dessewffy Emil levele Lonovics Józsefnek. Szentmihály, 1843. december 9. OSzK Kt. Lt.

Összegzés

Számtalan terület vár még kutatásra: így például a gazdaságtörténeti (pl. nyomdák, kiadók, vállalkozók szerepe), irodalomtörténeti (pl. levelezések, naplók vagy az irodalmi alkotások vizsgálata) vagy politikatörténeti (pl. regionális és országos közéleti szerepek vizsgálata) kutatások. A jelenlegi ismertekből azonban az körvonalazható, hogy a magyar katolikus sajtó lábra állításában a kanonoknak, illetve a szerzeteseknek kiemelkedő, ha nem elsődleges szerep jutott a 19. század első felében. Mindenekelőtt azokra a személyekre kell itt gondolni, akik valamilyen módon kapcsolatban voltak Veszprém vármegyével, vagy Pesten, esetleg a nagyváradi egyházmegyében tevékenykedtek. Jellemző még, hogy többségük kapcsolatba került a magyar országgyűléssel, elsősorban annak alsó táblájával. Mindemellett az első sajtótermékek sajátosságának vehető, hogy alapítóik kiemelten fontosnak tartották a felekezeti közeledést.

A bemutatott rövid példák jól szemléltetik, hogy már önmagában a nyilvánosság kérdése kihívás elé állította az egyházi személyeket. Az 1830-as években elsősorban a politikai tartalom, és azon belül is a diétai felszólalások voltak kérdésesek. Jól érzékelteti ezt a politikai vonalat felvállaló *Sion* útkeresése is. Ezzel párhuzamosan további kutatásokat igényel, hogy a „*lelkiismereti szabadsággal*”, a „*meggyőződéssel*”, az „*egyház mint az egyenlők társaságával*” érvelő (egyházi) személyek milyen elfogadottságot tudhattak magukénak a katolikus egyházi, valamint az azon túli közvéleményben. Mindemellett további kutatásokat igényel az is, hogy egy-egy kinevezésnél (akár már a papi felszentelésnél is!), milyen szerepet játszottak az illetőről beérkező, sajtóval és/vagy nyilvánossággal kapcsolatos információk.